

18/151174
(039)

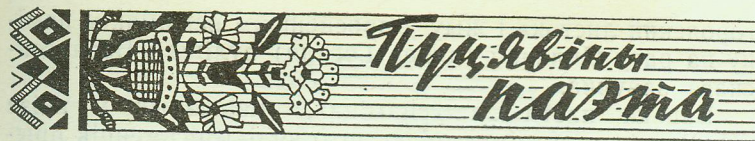
С. АЛЕКСАНДРОВІЧ

Незабыўнымі сцэжкамі

МІНСК

1962

Над Волгай

Звышыні птушынага палёту нават знаёмы горад, дзе сходжаны ўсе вуліцы і завулкі, дзе вядомы ўсе мясціны і будынкі, здаецца нейкім іншым, незвычайным і чароўным.

Яшчэ больш цікава назіраць, як пад крылом самалёта адкрываецца панарама незнаёмага горада: роўныя квадраты белых камяніц, зеляніна паркаў і садоў, прадаўгаватыя мury заводскіх і фабрычных карпусоў з клубамі дыму, пакручастыя лініі вуліц і завулкаў. А вось паказалася стужка ракі, на люстранай гладзі якой бялеюць пасажырскія параходы, уроскідку чарнеюць каля затонаў баржы, снуюць жвавyy катэры.

Горад Горкі.

Тут, на беразе Волгі-матухны, прайшло дзяцінства і юнацтва беларускага песняра Максіма Багдановіча, у Горкім пачынаў ён сваю літаратурную працу.

Не пазнаць сёння былога Ніжняга Ноўгарада, дзе калісьці гаспадарылі купцы бугровы, блінавы, курбатовы, рукавішнікавы. Няма ўжо і славутой Мільёнкі з начлежкамі, рынка «Абжорка», дзе быў прытулак «басякоў» і людзей «дна».

У горадзе якраз праходзіў міжабласны фестываль моладзі, і старажытны горад выглядаў у рытме руху і працы неяк асабліва святочна, прыгожа і молада.

...Чыноўнік зямельнага сялянскага банка Адам Багдановіч з асірацелымі дзецьмі пераехаў восенню 1896 года з Гродна ў Ніжні.

У лістападзе таго ж года А. Багдановіч знаёміцца з М. Горкім, які тады працаваў у рэдакцыі газеты «Ниже-

городский листок» і жыў у просценькім невялічкім доміку на рагу Цялячай (цяпер Гогаля) вуліцы і Вазнясенскага завулка.

Бацька паэта ва ўспамінах, змешчаных у кнізе «М. Горкі на радзіме», піша, што вялікі пісьменнік прыхільна і шчыра сустрэў гасця з Беларусі: «Вы беларус?.. Вось гэта добра!.. Я шмат вандраваў па Русі, прыглядаўся... А вось Беларусі зусім не ведаю...»¹ З гэтай сустрэчы пачынаецца дружба тады яшчэ малавядомага літаратара Аляксея Максімавіча Пешкава — «цэхавога малярнага цэха» з чыноўнікам Адамам Багдановічам — беларускім этнографам і гісторыкам. «Першае знаёмства, якое паказала многа агульнага ў нашых поглядах, інтарэсах і мінулых перажываннях, неяк адразу абудзіла ўзаемныя сімпатыі, якія хутка перайшлі ў прыхільнасць і ў моцную дружбу», — пісаў Адам Багдановіч.

Іх збліжаюць грамадскія інтарэсы, любоў да кнігі, а неўзабаве яны нават сталі сваякамі: А. Багдановіч ажаніўся на Аляксандры Паўлаўне Волжынай, якая была роднай сястрой жонкі М. Горкага — Кацярыны Паўлаўны.

Беларускі паэт яшчэ хлапчуком памятае частага гасця ў іх доме — высокага чалавека з доўгімі густымі валасамі, худым бялявым тварам і ўважлівымі блакітнымі вачыма.

Сем'і Багдановіча і Горкага жылі вельмі дружна і зладжана. Адам Багдановіч дапамагае Горкаму ў 1897 годзе ўладзіцца з паездкай у Крым на лячэнне, становіцца добрым дарадчыкам у гаспадарчых справах пісьменніка. Пасля звароту з Крыма і Палтаўшчыны сям'я Горкага некаторы час нават жыла ў доме Багдановічаў (так здаралася пасля неаднойчы), сябры дзялілі і радасць і гора.

Ва ўспамінах А. Багдановіча ёсць цікавая дэталі: «Новы 1899 год мы сустрэкалі ў Шчарбаковых, на М. Пакроўцы трыма аб'яднанымі сем'ямі: Шчарбаковых, Пешкавых і маёй сям'і, — сустрэкалі дружна і весела... Пад канец здымаліся групай пры святле магнію. А. М. Горкі быў вельмі вынаходлівым, вясёлым і дасціпным, дурэў з дзецьмі і падлеткамі».

¹ М. Горкі на радзіме. Зборнік успамінаў аб жыцці М. Горкага ў Ніжнім Ноўгарадзе. Горкаўскае абласное выдавецтва, 1937, стар. 42—43.

Максім Багдановіч.

У часе паездак у Крым і Пецярбург Горкі перапісваецца з сям'ёй Багдановічаў. Асабліва многа пісем прыпадае на той час, калі памерла жонка А. Багдановіча — А. П. Волжына, а іхні маленькі сын быў узяты на выхаванне Кацярынай Паўлаўнай.

На жаль, багатыя і цікавыя матэрыялы перапіскі Горкага з Багдановічам гэтага перыяду, многія фотаздымкі не захаваліся.

Горкі ў пісьмах не раз называе Адама Багдановіча сваім «неразлучным сябрам», «прыяцелем» (пісьмы Л. В. Срэдзіну¹ і А. П. Чэхаву).

Гэтыя традыцыі дружбы і прыяцельскіх адносін з М. Горкім, якія моцна жылі ў сям'і беларускага этнографа і пазней, не маглі не ўплываць на светапогляд Максіма Багдановіча, не маглі не пакінуць прыкметнага следу ў яго ўражлівым сэрцы...

Недалёка ад Волгі — на плошчы Мініна, насупраць Дзмітрыеўскай вежы Ніжнегародскага крамля — стаіць мужчынская гімназія, у якой вучыўся Максім Багдановіч. Колішні будынак гімназіі — гэта левае крыло прыгожага чатырохпавярховага корпуса педінстытута імя М. Горкага.

З Ніжнім Ноўгарадам звязаны светлыя ўражанні Багдановіча аб Волзе, якая, прыняўшы шчодрыя дары Акі, шырока і раздольна раскінула свае прасторы ля горада. Бачыў вялікую рускую раку беларускі пясняр не толькі каля Ніжняга. Бацька браў сына ў свае службовыя вандраванні параходам па Волзе ці ў вярхоўе Акі, знаёміў з жыццём сялян Ніжнегародскай і Уладзімірскай губерняў. Гэтыя, а таксама пазнейшыя падарожжы пакінулі незабыўны след у душы паэта, узбагацілі яго жывымі назіраннямі.

Пад непасрэдным уражаннем ад такога падарожжа па Волзе напісана невялікае апавяданне Максіма Багдановіча «Шаман», дзеянне ў якім разгортваецца на фоне велічных і непаўторных волжскіх краявідаў. З вялікай замілаванасцю і цеплынёй апісваючы дарогу ад Ніжняга да Яраслаўля, беларускі пясняр вуснамі свайго героя ўсклікае: «Хораша ў нас на Волзе! Шырыня-то, шырыня-то якая! Добра сказаў аб гэтым Горкі Аляксей

---

¹ Л. В. Срэдзін (1870—1904), урач, блізкі знаёмы М. Горкага і А. П. Чэхава.

Максімавіч. Глядзіш, кажа, на Волгу і не разумееш: ці яна табе ў грудзі плыве, ці сама з тваіх грудзей цячэ. Ды і краса ж тут! Здаецца, нідзе такой красы няма... Эх, ды што гаварыць: бачыць гэтае трэба, бачыць...»

І вось мне выпала ехаць маршрутам ад Горкага да Яраслаўля, давялося пабачыць чароўную красу волжскіх берагоў, якія натхнілі М. Багдановіча стварыць апавяданне «Шаман» — гімн красе рускай прыроды.

...Параход «Советская республика» трымае кірунак з Казані ў Маскву. Ён даў развітальны гудок, спакваля развярнуўся і выйшаў на шырокі прастор ракі. Паволі аддаляліся прычалы, каля якіх стаялі лёгкія светла-блакітныя пасажырскія судны, а збоку снавалі рачныя трамваі. Высокі бераг становіцца ніжэйшым, адкрываецца панарама тутэйшага крамля з прысадзістымі чырвонымі вежамі і зубчастай сцяной, якая збягае амаль да самай ракі, дзе паважна і заклапочана дымяць буксірныя параходы і самаходныя баржы.

Мінаем мост, і параход, лавіруючы на перакатах, плыве імкліва наперад. Не па-вясноваму шчодро пячэ сонца, але на палубе вее прыемнай прахалодай і свежасцю. Плывуць берагі: на левым — пышная квецень і зельне на заліўных лугах, на якіх сям-там раскіданы гаі і рыбацкія пасёлкі, на правым — бясконцыя склады, партовыя пабудовы. Дымяць коміны славутага завода «Красное Сормово», які ўпісаў не адну гераічную старонку ў гісторыю рэвалюцыйнага рабочага руху, месца дзеяння горкаўскай «Маці», радзіма многіх грузавых і пасажырскіх суднаў, якія плаваюць па Волзе і іншых рэках Саюза.

Наперадзе Горкаўская ГЭС: відаць мачты высакавольтнай лініі, бялеюць пабудовы Заволжа — гарадка будаўнікоў станцыі. Падымаемся па шлюзу ў вадасховішча, і перад вачыма адкрываецца велічны малюнак: водазалиўная плаціна, высокія пад'ёмныя краны, будынкі гідравузла. Наперадзе шырокія прасторы вадасховішча, на якім усюды кіпіць работа. Працавітыя невялікія буксіры, натруджана чмыхаючы, цягнуць вялізныя баржы. Вось абганяем земснарад і буксірны параход «Онега», які вядзе баржы з новенькімі горкаўскімі аўтамашынамі.

«Советская республика» ідзе воддаль ад высокага берага, дзе стаяць прыгажуні-бярозы, іх змяняюць на

пясчаных пагорках стройныя елкі. Паволі вечарэе, і здаецца, у надвячорку з берага даносіцца водар чаромхі і нейкая духмянасць, настоеная на пахах узаранай зямлі, волжскай вады і хвойніку, што чарнее на беразе.

Надыходзіла парная хмурная майская ноч — яўны прадвеснік навальніцы. У цемені здавалася, што Волга звузілася, берагі, заросшыя густым лесам, падступілі бліжэй, а агеньчыкі прырэчных паселішч і рыбацкіх хатак мігцяць трывожна і спалохана. Спачатку не чуваць было грому, толькі бліскавіца раз-пораз асвятляла раку. На досвітку, ужо перад Кінешмай, далёкія грымоты сталі набліжацца, і спорны дождж неўзабаве сёкануў па палубе. Неяк вельмі лагодна і глуха грукатаў гром, бліскала маланка з зелянцовым адлівам, дождж барабаниў па даху каюты. А дзесьці недалёка над Волгай гучала песня, такая шырокая і раздольная, як і рака:

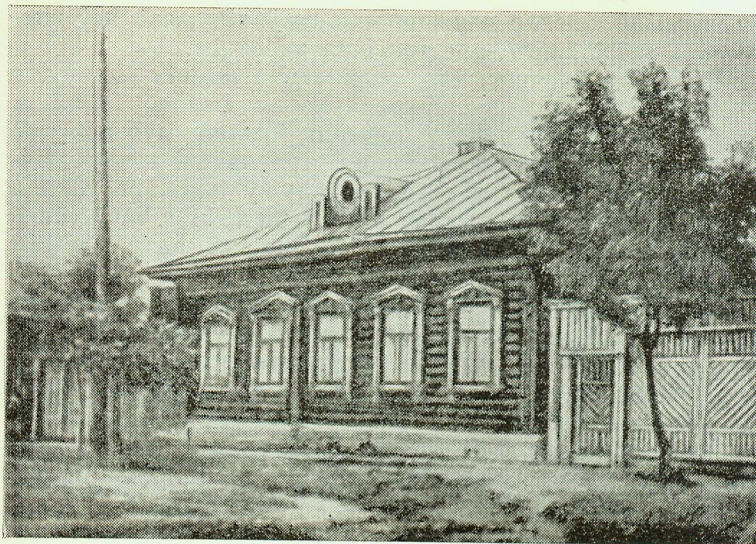
Широка страна моя родная,
Много в ней лесов, полей и рек...

Раніцай зноў паплылі волжскія берагі. Абмытыя дажджом і асветленыя ранішнім сонцам, яны здаваліся яшчэ прыгажэйшымі, яшчэ больш прывабнымі. Спачатку на высозных пагорках паказваецца то цёмная сцяна бору, то бялеюць стройныя бярозы з кволымі яшчэ жаўтлявымі лісточкамі, а сярод іх прыкідаюцца кусты расцвіўшай чаромхі, ззяюць пясчаныя залысіны, то голле прыбярэжных дрэў кранаецца волжскай вады.

Часам здаецца, што едзе Дняпром ці Прыпяццю, але сярод пералеску ці на зялёным прагалку з'яўляюцца драўляныя домікі з выразнымі каляровымі аконнымі ліштвамі і размаляваным конікам... Размах, шырыня і веліч ракі таксама падказваюць, што гэта ні Днепр, ні Прыпяць, ні Нёман.

Вечарам справа і злева чарнеў лес, а пасля ад электрычнага бляску запалавела неба. Паступова пачалі выдзяляцца паасобныя агні, параход прыкметна стаў збаўляць ход, паказаліся спачатку прыгарадныя рабочыя пасёлкі, потым заводскія карпусы і фабрычныя коміны, рака Котарасль. А вось і белыя муры старажытнага Яраслаўля — вялікія камяніцы, між іх цыбулепадобныя купалы, высокія званіцы...

На кожным кроку тут архітэктурныя, гістарычныя помнікі і пабудовы, шмат мемарыяльных дошак, прысве-

Дом у Яраслаўлі (вуліца Чайкоўскага, № 29), дзе ў 1914—1915 гадах жыў М. Багдановіч.

чаных вялікім землякам і выдатным рэвалюцыйным па-
дзеям.

Успамінаюцца словы: «Багатырскай сілай і магут-
насцю вее ад берагоў, на якіх, як помнікі працы і славы
рускага народа, стаяць Яраслаўль, Кастрама, Горкі, гэ-
тыя равеснікі Масквы, якія дзялілі лёс сталіцы на ўсіх
перакатах і парогах яе гістарычнага шляху»¹.

Але Яраслаўль жыве не толькі былой гістарычнай
славай, сёння — гэта вялікі прамысловы цэнтр, прадук-
цыя якога — аўтамашыны, аўтамабільныя шыны, элект-
раматоры і вырабы лёгкай прамысловасці — славіцца на
ўвесь Савецкі Саюз.

Беларускаму народу гэты далёкі волжскі горад бліз-
кі сэрцу яшчэ і таму, што і з Яраслаўлем звязана жыц-
цё Максіма Багдановіча. На яраслаўскі перыяд (1908—
1916 гады) прыпадае час інтэнсіўнай творчай працы паэ-
та, тут канчаткова сфарміраваўся яго светапогляд, тут

¹ «Правда», 14 лістапада 1951 г.

ён уздымаў крылле для паэтычнага ўзлёту, які быў шырокім і раздольным, але трагічна кароткім.

Збоку ад плочшы, дзе ўзвышаецца помнік Леніну, у зеляніне дрэў стаіць трохпавярховая белая камяніца старой архітэктуры. Гэта будынак былой мужчынскай гімназіі, цяпер тут знаходзіцца Яраслаўскі тэхналагічны інстытут. Для галоўнага ўваходу ў інстытут відаць мемарыяльная дошка: «Тут з 1908 па 1911 г. вучыўся ў мужчынскай гімназіі вядомы беларускі паэт Максім Багдановіч».

На жаль, не захаваўся будынак Яраслаўскага юрыдычнага ліцэя, які стаяў на Стрэлцы — непадалёк ад месца, дзе ў Волгу ўпадае рака Котарасль. Не захавалася і ліцэйская бібліятэка, у якой многа працаваў Максім Багдановіч.

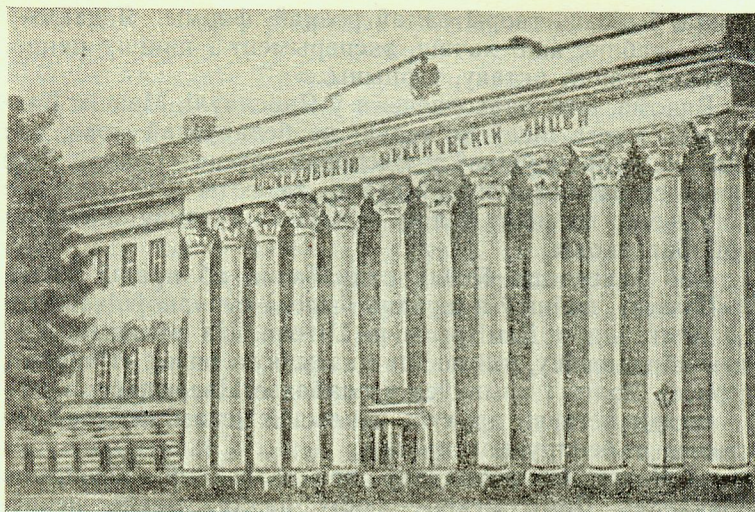
Затое ў Яраслаўлі жывуць людзі, якія добра памятаюць беларускага паэта і захавалі ў сваім сэрцы самыя цёплыя ўспаміны аб ім.

У Флоцкім завулку жыве брат паэта — Павел Адамавіч Багдановіч, які працуе выкладчыкам матэматыкі ў Яраслаўскім хіміка-тэхналагічным тэхнікуме. У яго кватэры, дзе да нядаўняга часу захоўваліся багатая бібліятэка і архіў А. Багдановіча, часта бываюць госці з Беларусі. Гаспадар — пажылы чалавек, у твары якога ёсць нейкія няўлоўныя рысы падабенства з Максімам Багдановічам, — ветліва сустракае гасцей і ўспамінае пра брата:

— У нашай сям’і выхаванне ішло пад знакам вялікай любові і пашаны да кнігі. Бацька лічыў, што вучоба ў гімназіі дае толькі сістэматычныя веды, а кніга павінна паглыбіць і пашырыць іх і садзейнічаць фарміраванню поглядаў чалавека на жыццё. Памятаю, маёй вучобай і чытаннем кіравалі не толькі бацька, але і Максім, які займаўся са мною па рускай літаратуры і гісторыі. Ён заўсёды быў у курсе навінак літаратуры, меў уласны погляд і па-свойму ацэньваў творы.

Павел Адамавіч падрабязна расказвае пра жыццё іх сям’і ў Яраслаўлі, пра бацьку і сваю маці. Асабліваю цікавасць маюць тыя месцы ўспамінаў брата, якія праліваюць святло на творчую працу паэта і яго адносіны да грамадскіх падзей.

— Працаваў Максім многа, — апавядае Павел Адамавіч, — звычайна пісаў і чытаў толькі лежачы... Памя-

Дзямідаўскі юрыдычны ліцэй, у якім вучыўся М. Багдановіч.

таю, у яго вельмі многа ішло паперы на чарнавікі. Напіша адзін варыянт, не спадабаецца яму, дык ён бярэцца за другі... А каб першы варыянт не збіваў з творчай дарогі, ён яго выкідае і бярэ новы лісток... У вялікай кампаніі Максім не любіў размаўляць, быў маўклівым, але з сябрамі мог весці заядлую спрэчку і палеміку. Неяк мне прыйшлося прысутнічаць пры размове Максіма з дваюрадным братам — Пятром Іванавічам Гапановічам. Усяляк стараўся Гапановіч даказаць, што, маючы багатую рускую літаратуру, няма патрэбы ствараць беларускую літаратуру, бо гэта нібыта раўназначна стварэнню «валагодскай» літаратуры. На такія закіды Максім адказваў вельмі аргументавана, прыводзіў выказванні вядомых славянскіх мовазнаўцаў пра беларускую мову. Чытаў мясціны з класічных твораў беларускай літаратуры, звяртаўся да гістарычных фактаў, дэкламаваў вершы Купалы і Коласа. Тады Гапановічу даводзілася адступаць і сцвярджаць, што нібыта беларуская мова слаба развіта, на ёй быццам бы нельга ствараць узоры разнастайнай паэтычнай формы. Максім тады адказваў: «Няпраўда! На беларускай мове можна ствараць усе

жанры і пісаць творы самай рознай формы. Я дакажу гэта. Зраблю, калі хочаш, эксперымент і напішу рэндо, трыялет, санет, актаву, тэрцыны...»

Вядома, што, знаходзячыся ў Яраслаўлі, Максім Багдановіч многа пісаў не толькі на беларускай мове, але актыўна супрацоўнічаў у мясцовай газеце «Голос». Мне давалося пабачыць нумар газеты за люты 1917 года, дзе ў аб'яве на падпіску ў ліку актыўных аўтараў значыцца і М. Багдановіч.

Каб даведацца больш падрабязна аб працы паэта ў «Голосе», пайшоў я шукаць былога супрацоўніка газеты Аляксандра Дзмітрыевіча Цітова. На рухавым рачным параходзіку, які носіць паэтычную назву «Пчёлка», перасек Волгу і апынуўся ў слабадзе Цверыцы.

Стары ветэран друку з цеплынёй успамінае свае сустрэчы з беларускім паэтам.

— Часта ён размаўляў пра фальклор, — гаворыць Аляксандр Дзмітрыевіч, — любіў падкрэсліваць непаўторную красу і трапінасць мастацкіх вобразаў у народнай творчасці.

Успамінае Цітоў, што Багдановіч блізка да сэрца прымаў грамадскія падзеі ў краіне, цікавіўся жыццём народа, любіў чытаць вершы Я. Купалы і А. Блока, чытаў свае беларускія творы. Адначасова Цітоў выказаў меркаванне, што пра Багдановіча павінен цікавыя звесткі даць былы рэдактар «Голоса» Сяргей Сцяпанавіч Каныгін.

Адразу ад Цітова еду ў адраснае бюро на пошукі Каныгіна. Прызнацца, я не верыў, што знайду яго, бо ў Горкім мяне напаткала ў гэтай справе няўдача: ні адной асобы з сям'і Гапановічаў ці Кунцэвічаў, якія ведалі Максіма Багдановіча, у адрасным бюро не значылася.

Запаўняю некалькі лістоў і падаю ў акенца, а сам з надзеяй і хваляваннем чакаю адказу. Удача! Ёсць Каныгін! Сядаю на тралейбус і імчуся на пасёлак шыннага завода.

Сівенькі хударлявы стары невысокага росту з цікавым і жывым позіркам у вачах апавядае пра колішнюю працу ў газеце і свае сустрэчы з М. Багдановічам.

— Мая першая сустрэча з М. Багдановічам адбылася ў рэдакцыі неяк восенню, — апавядае Сяргей Сцяпанавіч, — добра не памятаю, калі гэта было — у 1909 ці

1910 годзе... Быў у рэдакцыі я адзін, калі зайшоў высокі чарнявы гімназіст у паношанай крылатцы. Гэта быў Максім Адамавіч. Ён сказаў, што хацеў бы супрацоўнічаць у газеце, і паказаў некалькі сваіх вершаў. Я прапанаваў яму заходзіць часцей, і неўзабаве мы пазнаёміліся блізка, разам хадзілі гуляць на бераг Волгі. У часе такіх сустрэч ён гаварыў пра свае планы. Выступаў ён у газеце часта з крытычнымі артыкуламі па літаратуры, помню, друкаваў матэрыял у сувязі са смерцю Л. Талстога. Увогуле праявіў твораў Багдановіча ў «Голосе», наколькі я памятаю, друкавалася многа, падпісваўся ён рознымі псеўданімамі, нават жаночымі імёнамі. Якімі,— я, на жаль, зараз не ўспомню... Называлі ў рэдакцыі Багдановіча «наш паэт».

Каньгін далей гаворыць аб тым, што Багдановічу часта заказвалі рэцэнзіі на новыя кнігі і тэатральныя пастаноўкі. Ён заўсёды заданне выконваў у тэрмін, пісаў займальна і жыва; плацілі яму, як і ўсім, па 2—3 капейкі за радок прозы...

...Пасля заканчэння вучобы ў Яраслаўскім юрыдычным ліцэі Максім Багдановіч у 1916 годзе паехаў на працу ў родную Беларусь. Не давялося яму больш пабываць на берагах Волгі, але светлыя ўспаміны пра Ніжні Ноўгарад і Яраслаўль беларускі паэт захаваў на ўсё жыццё.

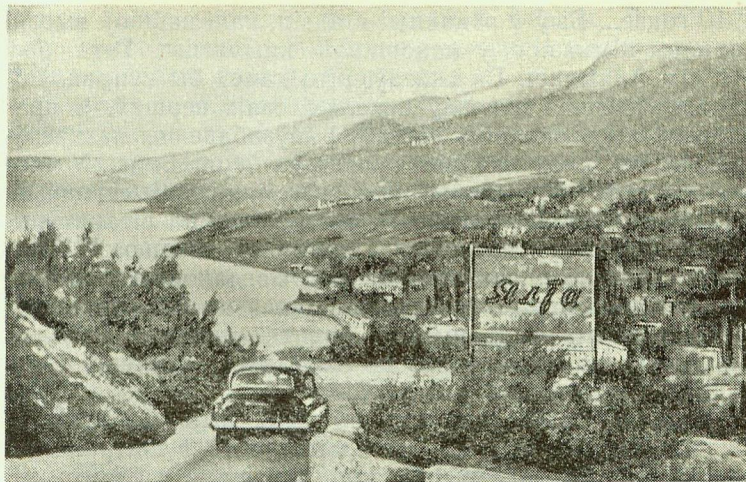
Ля сіняй бухты...

Ялта — гэта сіняе мора, сіняе неба, удалечы сінія горы... Ялта — гэта спякотлівае сонца, рознакаляровыя ружы і зялёныя кіпарысы...

Ехаў я ў Ялту не толькі для таго, каб пабачыць яе прыгажосць і экзотыку. У мяне быў яшчэ адзін намер: прайсціся пуцявінамі таленавітага беларускага паэта Максіма Багдановіча, жыццёвыя сцэжкі якога абарваліся тут, у гэтым чароўным краі сонца і мора...

Пазнаёміўшыся з большага с гарадам, яго выдатнымі і памятнымі мясцінамі, якія тут спаткаеш на кожным кроку, наведваўшы ваколіцы, дзе шмат казачнага характа і кантрастаў у пейзажы і клімаце, я накіраваўся на пошукі дома, дзе жыў М. Багдановіч.

У руках у мяне быў добры даведнік па ялцінскіх мясцінах, якія звязаны з іменем беларускага песняра,—

Ялта.

успаміны яго бацькі А. Багдановіча «Матэрыялы да біяграфіі Максіма Адамавіча Багдановіча»¹.

Вуліцу Мікалаеўскую, дом 8, дзе ў гаспадыні Марыі Цамко наймаў М. Багдановіч кватэру, я знайшоў хутка. Якраз трапіўся ялцінскі жыхар, які жыў дзесьці непадалёку, і растлумачыў мне не толькі, што Мікалаеўская — цяпер вуліца Камунараў, але і тое, што дом № 8 мае новую нумарацыю — 2/1.

І вось перада мной невялічкі двухпавярховы дом, адзін бок якога патануў у засені густых кіпарысаў і дзікіх сліў — алычы. Пазнаць яго вельмі лёгка па своеасаблівай знадворнай жалезнай лесвіцы на другі паверх, якая запомнілася мне з фота, што змешчана ў двухтомніку паэта выдання 1928 года.

З хваляваннем у сэрцы падымаюся па лесвіцы і стукаю ў дзверы налева. Адказу няма, і я заходжу ў кватэру направа. І тут мяне чакае прыемная неспадзяванасць: пенсіянерка Надзежда Андрэеўна Андэрсон з'яўляецца шчырай паклонніцай паэтычнага таленту Максіма Багдановіча, яна добра знаёма з яго творчасцю, збірае кні-

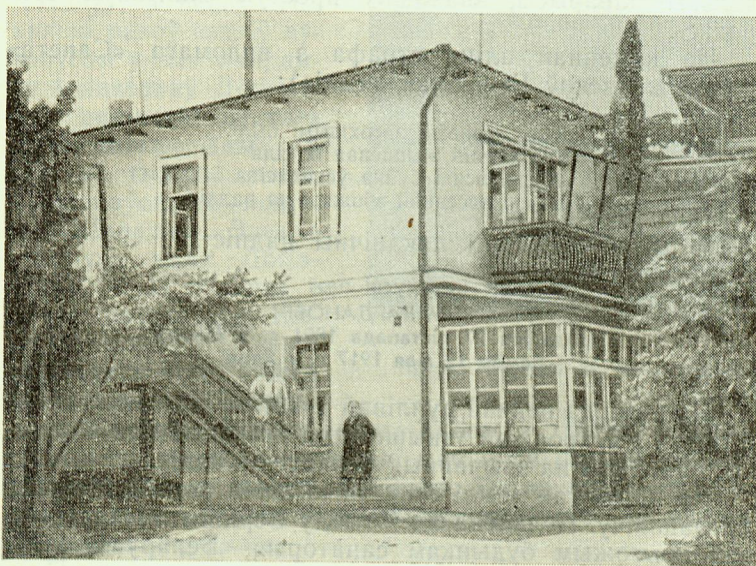
¹ Беларуская літаратура. Даследаванні і публікацыі. III. Выдавецтва АН БССР, Мінск, 1960, стар. 172—209.

гі паэта і крытычныя матэрыялы пра аўтара «Вянка». Больш таго, Н. А. Андэрсон двойчы звярталася ў Саюз пісьменнікаў БССР па пытанню ўстанаўлення мемарыяльнай дошкі, атрымала яшчэ ў 1956—1957 гадах адказы, якія паведамлялі, што прыняты адпаведныя захады, але, на жаль, дошкі пакуль няма...

— Неўзабаве спаўняецца 70 год з дня нараджэння паэта, — гаворыць Надзежда Андрэеўна. — Трэба абавязкова гэту дату ў Ялце адзначыць літаратурным вечарам і ўстанавіць, нарэшце, мемарыяльную дошку... А вунь зараз і Тарасюк ідзе, што жыве ў пакоі Максіма Багдановіча.

Заходзім у невялічкі пакойчык, дзе жыў калісьці паэт. Два акны і балкон прыкрываюць ценем кіпарысы і алыча, таму ў пакоі цёмнавата і адчуваецца прыемны халадок.

Тут, у гэтых сценах, смяротна хворы, бяссільны целям і моцны духам, дажываў паэт апошнія дні, заняты працай над складаннем беларускага буквара. Паміраў у адзіноце, далёка ад роднага краю, у тую пару года, ка-

Дом у Ялце, у якім жыў і памёр М. Багдановіч.

лі ўсё квітнела ў Крыму, калі свежы вецер вялікіх пера-
мен веяў над Расіяй... Паміраў ён з марамі пра лепшае
будучае беларускага народа, з усведамленнем, што
спаўна выканаў перад ім свой грамадзянскі абавязак:

У краіне светлай, дзе я ўміраю,
У белым доме ля сіняй бухты,
Я не самотны, я кнігу маю
З друкарні пана Марціна Кухты.

Ішоў я вуліцай Камунараў, а ў памяці гучалі прачу-
лыя радкі лебядзінай песні Максіма Багдановіча. З па-
горка, што ля Ялцінскай кінастуды, адкрываўся, як на
далоні, горад: рознакаляровы натоўп на цэнтральнай
магістралі — набярэжнай Леніна, белыя будынкі між зе-
ляніны дрэў, пакрытыя смугою горы, сіняя бухта, дзе
разварочваўся цеплаход «Адмірал Нахімаў» і завіхаліся
шустрыя катэры. Вакол бурліла жыццё...

У той жа дзень я, купіўшы букет васількоў і палявых
кветак, што растуць у крымскім стэпе, пайшоў на магілу
Максіма Багдановіча...

На схіле пагорка, дзе сцяною ўзвышаюцца пірамі-
дальныя кіпарысы, знаходжу простую жалезную ага-
роджу.

На каменнай пліце страфа з вядомага «Санета»
(«Паміж пяскоў Егіпецкай зямлі»):

Хоць зернейкі засохшымі былі,
Усё ж такі жыццёвая іх сіла
Збудзілася і буйна ўскаласіла
Парой вясенняй збожжа на раллі.

А далей просты і лаканічны надпіс:

Беларускі паэт

МАКСІМ БАГДАНОВІЧ.

Нарадзіўся 27 лістапада 1891 г. у Мінску,
памёр 12 мая 1917 г. у Ялце.

Ля помніка нейчай руплівай рукой пасаджаны кветкі,
а побач з агароджай узвышаюцца прысадзістыя кіпары-
сы, падобныя на звычайныя беларускія елкі...

На крымскай зямлі ёсць яшчэ адзін помнік Максіму
Багдановічу. Недалёка ад Ялты, у Верхнім Місхоры, пе-
рад прыгожым будынкам санаторыя «Беларусь» уста-
ноўлены бюст беларускага паэта работы народнага мас-
така БССР З. Азгура.

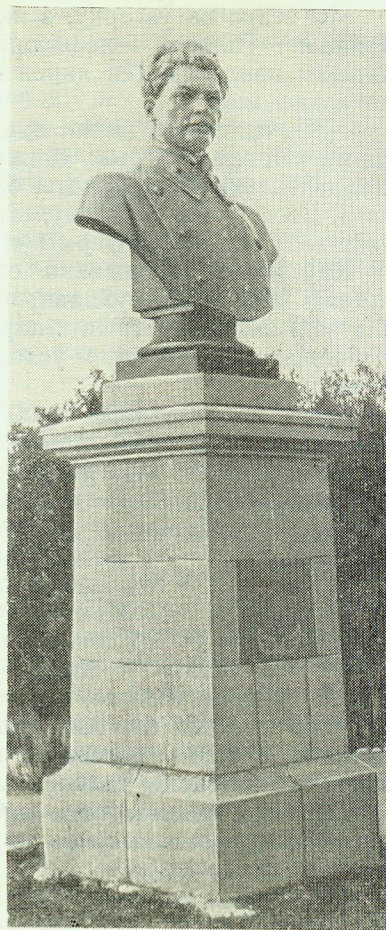
Значна цяжэй было знайсці колішні пансіён-дачу малочнай фермы «Шалаш», дзе ўлетку 1909 года лячыўся паэт.

Я спачатку лічыў, што гэта справа лёгка: у мяне былі дакладныя каардынаты пансіёна. На аснове ўспамінаў бацькі паэта і звестак у даведніках пра паўднёвы бераг Крыма я ведаў, што «Шалаш» знаходзіўся ў ялцінскім прыгарадзе Аутцы, недалёка ад дома А. П. Чэхава.

Дзе знаходзіцца Аутка (цяпер пасёлак Чэхава), я ведаў. Некалькі разоў ездзіў аўтобусам у тым напрамку і наведваў Дом-музей вялікага рускага пісьменніка. Таму ў першы хмурны дзень накіраваўся на пошукі «Шалаша». Злез з аўтобуса каля Дома-музея А. П. Чэхава і пачаў распытваць людзей старэйшага ўзросту. Аднак ніхто нічога пэўнага не мог сказаць.

— Трэба звярнуцца вам да Талстога... Фёдар Андрэвіч павінен ведаць... — параілі мне. — Ён калісьці працаваў у гарсавеце, цяпер пенсіянер. Горад ведае, як свае пяць пальцаў. Жыве Талстой тут недалёка, на вуліцы Чырвоных партызан.

Праз некалькі хвілін настойлівыя двухдзённыя пошукі пансіёна «Шалаш», нарэшце, закончыліся паспяхова.

Місхор. Помнік М. Багдановічу.

Мы стаім на ўзгорку, з якога добра відаць пасёлак Чэхава, і Талстой — невысокі пажылы дзядзька — малярскім пэндзлем (ён якраз фарбаваў штосьці ў хаце) паказвае мне:

— Бачыце вунь вялікі прыгожы будынак? Гэта санаторый «Праца»... Крыху бліжэй да нас, пры самай гары, відаць толькі чырванаваты бляшаны дах з двума комінамі. Вось у тым будынку, што з комінамі, калісьці быў пансіянат малочнай фермы «Шалаш».

Камяністай сцяжынкай сыходжу ўніз і бліжэй разглядаю невялічкі двухпавярховы асабняк, ля якога стаіць запыленыя вострыя кіпарысы. Вокны шырокія, другі паверх носіць сляды ўсходняй архітэктуры, шырокі балкон.

Тут, у пансіёне «Шалаш», больш чым пяцьдзесят год таму назад гімназіст Максім Багдановіч лячыўся ад цяжкай хваробы. Пра жыццё паэта бацька ў сваіх успамінах пісаў: «Ён прымаў удзел у агульным ходзе жыцця ў пансіёне: удзельнічаў у пагулянках, асабліва ў так званае «лясніцтва» — у лясную дачу ў гарах, пакрытых сасновым лесам, і ў пікніках, і наогул у забаўках моладзі». М. Багдановіч пазнаёміўся ў «Шалашы» з дзяўчынай Кіціцынай, якой прысвяціў некалькі вершаў, напісаных, трэба меркаваць, у Ялце («Цемень», «Мы гаворым удвух», «Усё праходзе», «Я бальны, бескрыдлаты паэт»). У гэтых юнацкіх вершах, напоўненых вялікім пачуццём кахання, гучаць адначасова матывы смутку і жальбы, якія былі на сэрцы таленавітага песняра...

Перад ад'ездам з Ялты я пайшоў развітацца з паэтам, які вечным сном спачывае на крымскай зямлі, далёка ад роднай Беларусі...

Вяртаўся я на змярканні. Каб адшукаць найкарацейшы шлях у горад, прыйшлося звярнуцца да жанчыны, якая ішла наперадзе. Па дарозе мы разгаварыліся. Калі я сказаў, што быў на магіле беларускага пісьменніка, які памёр у Ялце ў 1917 годзе, мая спадарожніца спынілася і запытала:

— Ці не памёр ён на Мікалаеўскай вуліцы? Малады такі, прыгожы студэнт?.. Памёр адзінокі, а бацька прыехаў праз некалькі дзён, як яго пахавалі?

Я сцвярдзальна ківаў галавою, але ніяк не мог сабе ўявіць, што зусім выпадкова натрапіў на чалавека, які сустракаўся з паэтам тут, у Ялце.

— Як яго прозвішча? Багдановіч? Прозвішча не ў памяці, але жыў ён у доме Марыі Цамко, у асобным пакойчыку на другім паверсе...

— Ён! Гэта ён! — пацвердзіў я.

— Мяне, як медыцынскую сястру, клікала гаспадыня, калі яе кватаранту было кепска і ішла горлам кроў...

І Валянціна Анатольеўна Кацарэўская — так звалі маю спадарожніцу — расказала наступнае.

У 1915 годзе яна пераехала з дзецьмі ў Ялту і спынілася ў доме Марыі Цамко. Кватэра яе была на першым паверсе, якраз унізе таго пакоя, дзе пасля жыў М. Багдановіч. Працавала тады Валянціна Анатольеўна медыцынскай сястрой у санаторыі таварыства ўрачоў (цяпер інстытут імя Сечанава).

— Стукаюць аднойчы позна ноччу мне ў дзверы, — расказвала Кацарэўская сумную гісторыю апошніх дзён жыцця Максіма Багдановіча. — Гэта прыйшла мая колішняя гаспадыня Цамко (я ў 1917 годзе кватаравала ў суседнім доме) і просіць, каб зайшла да яе новага жыхара, якому вельмі кепска... Заходзім. На другім паверсе ў невялічкім пакойчыку насупраць расчыненага балкона ляжаў на ложку хлопец з густымі каштанавымі валасамі. Ён хацеў нешта сказаць, але хлынула кроў з горла... Я дала яму выпіць раствор паваранай солі і паслала за лекамі. Сядзела я ля яго гадзіны дзве-тры, пакуль яму не стала лепш. Заходжу назаўтра: Багдановіч, седзячы ў ложку, нешта піша. Лісткі паперы на камодзе, на коўдры... Я дала яму лекаў, увяла камфару, сказала ляжаць спакойна і пакінуць пісаць... Тады ён мне пачаў тлумачыць, што часу ў яго засталася мала, а трэба яшчэ многае напісаць... Я думала, што Багдановіч піша лісты бацькам.

Валянціна Анатольеўна змоўкла. У цемры ціха шумелі кіпарысы.

— Праз дзень, ідучы на працу, заглянула я да Цамко. Тая сустрэла мяне з плачам. Я адразу здагадалася, што Багдановіч памёр. Гаспадыня расказала, што ніяк не знойдзе адрасу, каб паведаміць бацькам... Пайшлі мы ў пакой. На ложку ляжаў паэт, на твары роздум і спакой, нібы ён толькі на хвіліну прылёг адпачыць... Мы перагарнулі ўсе паперы, якіх было вельмі многа ў камодзе, пад падушкаю... То ўсё былі вершы, нейкія заметкі, выпіскі. Толькі пад талеркаю з трускалкамі, якія купіла

па яго просьбе гаспадыня, ляжалі грошы... Пасля знайшлі канверт з адрасам бацькоў і паслалі туды тэлеграму...

Мы паехалі да доміка Цамко. Папрасіўшы прабачэння за позняе наведанне, мы заглянулі ў пакой, дзе правёў апошнія дні свайго жыцця аўтар бессмяротнага «Вянка».

— Як цяпер памятаю: вось тут пры сцяне стаяў лажак, побач камода... А балкон быў адкрыты, яго не засланяла алыча, і было відаць мора...

Стаялі мы моўчкі ў гэтым пакойчыку, дзе быў астатні прытулак паэта перад расстаннем з жыццём. Многа дум і пачуццяў поўніла сэрца... Іх не выкажаш простымі словамі: тут крыўда і нараканне на злы лёс, і гордасць за песняра, які за кароткае жыццё так многа зрабіў для свайго народа...

1957—1960 гг.

